

Hadis İlminin Temel Meseleleri

“Görmez, Mehmet. *Hadis İlminin Temel Meseleleri*. Ankara: Otto Yayınları, 2. Baskı, 2014.”

Serdar Arslan

Kur’ân-ı Kerîm’den sonra en önemli bilgi kaynağı olan sünnet ve hadisi doğru anlamak ve konumlandırmak isteyen her Müslüman’ın birtakım ön bilgileri öğrenmesi gereklidir: Öncelikle İslam’da uygulama ve bilgi kaynağı olarak sünnet ve hadisin konumunun anlaşılması, mahiyetinin bilinmesi, bir mü’min için değerinin ve bağlayıcılık derecesinin farkına varılması gereklidir. İkinci olarak sünnet ve hadisin geçirdiği aşamaları; üçüncü olarak rivayet ve dirayet sistemini öğrenmesi gerekir. Son olarak da bir hadisin farklı kaynaklardaki yerini bulmak ve onları mukayese etmek çok önemlidir. Tanıtımını yaptığımız “Hadis İlminin Temel Meseleleri” adlı bu kitap da değindiğimiz bu meseleleri ele almaktadır. Söz konusu kitap, altı bölümden oluşmaktadır.

Yazar birinci bölümde Allah Teâlâ’nın insanları yarattıktan sonra onları başıboş bırakmadığını; akıl ve düşünce kabiliyetleriyle donattığını, insanlara akılla birlikte nakil/vahiyle de yol gösterdiğini ve sünnetullah gereği vahyi peygamberler aracılığıyla insanlara ulaştırdığını söyler. Peygamberler bu vahyi yaşanan bir din haline getirmişlerdir. Yazar, gönderilen peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed (s.a.v)’in Kur’ân vahyinin hayata yansımış hali olduğunu ifade ettikten sonra sünnet ve hadis kavramlarının izahını yapar.

Yazar, öncelikle sünnet kavramının sözlük anlamlarının “orijinallik/özgünlük, süreklilik, bilinçlilik, olumluluk, örneklik, doğruluk, mu’tedillik (orta yol) ve kuralsallık” olduğunu açıkladıktan sonra hadis kavramının da sözlükte “yeni ve orijinal” anlamına geldiğini ve dolayısıyla sünnet ile hadisin anlam olarak oldukça yakın bir ilişki içerisinde olduğunu söyler. Akabinde sünnet ve hadisin Kur’ân’daki anlamlarına değinir. Burada sünnet kavramının Kur’ân’da çeşitli terkiplerde geçtiğini fakat bunlardan hiçbirinin terim olarak “Hz. Peygamber’in sünneti” anlamında kullanılmadığını; aksine daha çok Allah’ın kanunu “Sünnetullah” anlamında kullanıldığını ifade eder. Ancak sünnetullah tamlamasında sünnetin anlam çerçevesinde gerilerde kalan bir unsur olduğunu ve bu unsurun da “kanunilik/zorunluluk/bağlayıcılık” olduğunu söyler. Çünkü Kur’ân’da Hz. Peygamber’in sünnetinden doğrudan bahsedilmemiş olsa da bu sünnete zemin

Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Safranbolu/Karabük, serdararslan6515@gmail.com
Teacher, Ministry of Public Education, Safranbolu/Karabük/Turkey

*This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.*

Arslan, Serdar. “Hadis İlminin Temel Meseleleri”. *Mutalaa* 1/2 (Aralık 2021), 259-263.

ORC ID: orcid.org/0000-0001-8931-4150
ROR ID: <https://ror.org/00jga9g46>
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.5811950

Geliş tarihi: 03.12.2021
Kabul tarihi: 15.12.2021

hazırladığı aşikârdır. Zira her şeyden önce Hz. Peygamber'i en güzel örnek (üsve-i hasene) olarak takdim eden Kur'ân, insanları bu örneği model edinmeye, ona tâbi olmaya, onu rehber edinmeye davet etmiş, Allah'ı sevmenin ona tâbi olmaktan geçtiğini, ona itaat etmenin de Allah'a itaat etmek olacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte yazar, hadis kavramının da aynı şekilde Kur'ân'da "Hz. Peygamber'in sözleri" anlamında kullanılmadığını fakat başka anlamlarda çeşitli terkiplerde kullanıldığını ifade eder.

Sünnet ve hadis kavramlarının Hz. Peygamber'in dilindeki anlamlarına gelince, yazar burada sünnetin, Hz. Peygamber nezdinde dinin ön görüp meşru/yasal kabul ettiği ve uygulamaya koyduğu yol ve yöntem anlamında kullanıldığını, farz ve vacibin mukabili anlamında kullanılmadığını ve bu anlamın fihhi terminolojide ortaya çıktığını söyler. Hadis kavramının da Hz. Peygamber indindeki anlamına bakıldığında, kendi sözleri için sadece hadis kavramını kullanmadığını; sözlerini ifade etmek için kavil, makale, kelam gibi kavramları da kullandığını belirtir.

Bu bölümün üçüncü alt başlığında ise yazar sünnet ve hadisin ıstılahtaki anlamlarını ele alır. Burada sünnet kavramının tanımında ulema arasında bir ittifak olmadığını; kelimacılar, fakihler, usulcüler ve hadisçilerin sünnet kavramını çeşitli anlamlarda değerlendirdiklerini, ancak genel olarak da sünnetin, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri anlamına geldiğini söyler. Hadis kavramının da ıstılâhî olarak Hz. Peygamber'den bizzat sâdır olan söz yahut fiil, tavır ve davranışlarına dair başkaları tarafından rivayet edilen sözlü ifadeler anlamına geldiğini söyler.

Yazar bu bölümün sonunda sünnet ve hadis kavramları arasındaki ilişkiye değinir: Sünnet ve hadis arasında çok yakın bir ilişki bulunmuş olsa da ilk asırlarda bu iki kavrama yüklenen anlamlar farklı olmuştur. Bu dönemde sözlük anlamlarına uygun olarak sünnet, daha çok davranış ile ilgili bir kavramdır. Hadis ise sözlü rivayetin adıdır. Biri nazarî bilgi, diğeri pratiktir/uygulamadır. Bu dönemde sünnet, hadisten daha genel ve hadislerin doğru olup olmadığını tespit için temel ölçüdür. Hadis ise sünnetin en önemli kaynaklarından sadece birisidir. Yine bu dönemde sünnet, sadece Hz. Peygamber'den sâdır olan bir fiil değil, toplumun uygulamaya koyduğu tutum ve davranışlardır.

Yazar ikinci bölümde sünnet ve hadisin konumunu, mahiyetini, bir mü'min için değerini ve bağlayıcılık derecesini doğru tespit etmenin önemli bir husus olduğunu söyler. Öncelikle din, vahiy ve peygamberlik ışığında Hz. Peygamber'i tanımak, onun gönderiliş gayesini, tebliğ etmekle sorumlu olduğu bilgilerin alanını, bu bilgilerin kaynaklarını ve Allah tarafından kendisine verilen veya kendisinin üstlendiği vazifeleri anlamak ve bilmek gerektiğini vurgular.

Yazar bu bölümde ilahi dinlerde peygamberliğin gerekliliği, nübüvvet ve risâlet açısından sünnet ve hadisin mahiyeti, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in görevleri olarak ifade edilen tebliğ, beyan, davet, ta'lim ve tezkiye çerçevesinde sünnet ve hadisin mahiyeti ve son olarak da Hz. Peygamber'in sahip olduğu bilgi kaynakları açısından hadis ve sünnetin mahiyeti başlıklarına yer verir.

Yazar, ilahi dinlerin temel bilgi kaynaklarının vahiy olduğunu, vahyin insanlar tarafından anlaşılması ve doğru tatbik edilmesi için insanların zorunlu olarak bir rehber muhtaç olduklarını, peygamberlerin de bu rehberlik görevi için gönderildiklerini söyler. Nübüvvet ve risâlet açısından sünnet ve hadisin mahiyeti konusuna gelince yazar, burada yapılacak ilk işin, Hz. Peygamber'in hem beşer hem

Hadis İlminin Temel Meseleleri

de ilâhi vahye mazhar bir peygamber olduğunun göz önünde bulundurulması gerektiğini, dolayısıyla Hz. Peygamber'in hadisinin ve sünnetinin mahiyetini anlamak ve daha iyi değerlendirme yapabilmek için söylediklerini ve yaptıklarını, beşer olarak yaptıkları ve peygamber olarak yaptıkları şeklinde ikiye ayırmak gerektiğini söyler.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber için belirtilen görevlere gelince, yazar bunları şu şekilde açıklamaktadır:

Bunların ilki tebliğ görevidir. Tebliğ, peygamberin Allah'tan aldığı vahyi bilgiyi insanlara aktarmak manasındadır. Ancak Hz. Peygamber'in sözlerini ve fiillerini doğru anlamak için tebliğ göreviyle ilgili iki hususu bilmek gerekmektedir:

1. Tebliğ etmekle sorumlu olduğu bilginin alanı ve sınırı
2. Tebliğ tarzını ve tebliğin araçlarını

Peygamberler, sadece kendilerine inzâl edilen vahyi değil, bu vahyin bir bilgi ve amel olarak yerleşmesini temin edecek başka bilgileri de tebliğ etmişlerdir. İşte peygamberlik, daha çok bilginin bu ikinci kısmı ile ilgilidir. Zira vahyin uygulamalı bir hayata dönüşmesi ve yaşanabilir kılınması bu ikinci kısım ile olmuştur.

Beyân görevine gelince, peygamberlerin tebliğ ettikleri vahyi açıklamalarıdır. Hz. Peygamber'in beyan tarzı, "Kur'ân'ın mücmelini tafsil, müşkilini tavidih, âmmını tahsis ve mutlakını takyid etmek" şeklindedir. Fakat Hz. Peygamber'in vahyin nüzul ortamını bizzat yaşaması ve bunu gündelik hayatına yansıtması en büyük beyân olmuştur.

Davet görevine gelince, peygamberlerin, fertleri ve toplumları, Allah'tan getirdikleri dine hikmetle davet etmeleri ve bu uğurda her türlü mücadeleye göğüs germeleridir. Kur'ân onların bu görevlerini, tebşir (müjdelemek), inzâr (uyarmak) ve tezkîr (hatırlatmak) kavramlarıyla ifade etmektedir.

Ta'lim görevine gelince, Peygamberler, gönderildiği topluma ilettikleri mesajları öğretmekle de görevlidirler. Örnek uygulama gerektiren bazı vahiyler Cebrail tarafından Peygamber'e öğretilmiştir. Peygamber de kitap ve hikmeti ümmetine bizzat öğretmiştir.

Peygamberlerin görevlerinden tezkiyeye gelince, Kur'ân'ın beyânı çerçevesinde peygamberlerin gönderiliş sebeplerinden biri de gönderildikleri toplumu her türlü kötülükten arındırmak veya arınmış bir toplumu meydana getirmektir ki onların yüksek ahlakın temel ilkeleri ile ilgili söz ve davranışları, daha çok bu vazifenin gerekleridir.

Genelde peygamberlere, özelde de Hz. Muhammed'e verilen ve yukarıda belirtilen bütün bu görevler açısından sünnet ve hadisin mahiyetine gelince her şeyden önce, Hz. Peygamber'in fiil ile davranışlarını değerlendirmek ve sünnet olan fiillerin bağlayıcılık derecesini belirleyebilmek için onun tebliğ etmekle sorumlu olduğu alanı tespit etmek gerekir. Bunun için Hz. Peygamber'in söylediklerini ve yaptıklarını içerik itibarıyla ikiye ayırmak başvurulmuş bir tasnif olmuştur.

Buna göre; Hz. Peygamber'in dinle ilgili fiil/eylem, tutum ve davranışları ümmet için bağlayıcılık ifade ederken; tamamen dünyevi olanlarla ilgili yaptıkları ise, bu

kategoride değerlendirilmemektedir. Başka bir ifadeyle, namaz, hac, zekât vs. gibi konularda yaptığı fiiller bağlayıcı olup, tıp, ziraat, sanat, ticaret vs. gibi hususlarda yaptıkları ise bağlayıcı olmayacaktır.

Yazar üçüncü bölümde hadis tarihini ele almaktadır. Başka bir ifadeyle, hadis ve sünnetin geçirdiği aşamalara değinmektedir. Burada, Hz. Peygamber–sahâbe iletişimi açısından hadisin rivayeti, Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde hadislerin yazımı, sünnet ve hadisin sahâbe tabakasından tâbiîn tabakasına intikal ve rivâyeti, tabiîn döneminde hadislerin yazımı ve tedvin edilmesi, en son olarak da sünnet ve hadisin yazılı kaynaklarda istikrar bulması şeklinde konunun izahı yapılmaktadır.

Ele alınan bu çalışmanın dördüncü bölümünde ise yazar, sünnet ve hadisin sübutu konusunu ele almaktadır. Yani hadis ilminde rivayet ve dirayet sistemini anlatmaktadır. Bu bölümde hadislerin kaybolması, hadislerin tahammül ile edasında bir eksiklik ve yanlışlığın olması ve hadislerin uydurulması gibi maruz kaldığı tehlikeleri; bu tehlikeleri gidermek ve hadisleri korumak için de hıfz, zabt, kitâbet, hadis yazım faaliyetleri, hadis elde etmek için yapılan rihleler, tedvin ve tasnif hareketi, isnad tatbik ve tenkidi, isnad sistemine göre hadislerin tasnifi ve metin tenkidi gibi birçok önemli çalışmaların yapıldığını anlatmaktadır.

Yazar kitabın beşinci bölümünde ise hadislerin delâlet sorununa değinmektedir. Başka bir ifadeyle, sünnet ve hadisin anlaşılması ve yorumlanması konusunu ele almaktadır. Burada hadis ve sünneti doğru anlama çabalarını genel bir bakışla izah ettikten sonra sünnet ve hadisi doğru anlamak için temel esaslara değinmektedir. Bu esaslardan; anlayanın/insanın sünnet ve hadisi anlamaya girişmeden önce zihninde ve bilincinde olan şeyler, güttüğü gaye ve maksat, kültür birikimi ve bilgi dağarcığı, dünya görüşü, düşünce yapısı ve değer yargıları, içinde yaşadığı çağ ve bu çağın dayatmaları, deneyimleri, bireysel ve toplumsal yaşantısı, tarihsel ve toplumsal şartları gibi esasların bilinmesi gerekmektedir. Anlatan kişiyle ilgili bilinmesi gereken esaslara gelince, bunlar genel olarak hadislerin dili, Hz. Peygamber'in üslubu ve anlatım tarzı hakkında edinilmesi gereken bilgilerdir.

Yazar bu bölümün sonunda her hadisin bütün rivayetlerini ve aynı konuda vârid olan bütün hadisleri toplamının, hadisin kime hitaben hangi sebeplerle söylendiğini tespit etmenin, hadisin vürûd sebebiyle birlikte illet ve hikmetini tespit etmenin ve son olarak da bütün bunları yaptıktan sonra Kur'ân'ı esas alarak söz konusu hadisleri değerlendirmenin gerekliliğini ifade etmekte ve genel olarak hadis ve sünnet ile ilgili bilinmesi gereken temel ilkeleri bu şekilde açıklamaktadır.

Tanıtımını yapılan kitabın son ve altıncı bölümünde ise yazar hadislerin tahrîci konusunu ele almaktadır. Burada yazar hadislerin kaynaklarını bulma yöntemleri ile isnadların araştırma metodunu anlatmaktadır. Hadislerin kaynaklarını bulmak için beş temel yöntemin olduğunu; isnadlarını araştırmak için de üç temel aşamanın olduğunu ifade eder.

Yöntemlere gelince bunların ilki, hadiste geçen bir anahtar kelime yardımıyla araştırma yapmaktır. Bunun için yapılacak ilk iş, "el-Mu'cem/el-Mufehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî" adlı sekiz ciltlik Arapça esere müracaat etmektir. Özgün adıyla kısaca *Concordance* diye anılan eserdir. İkinci yöntem, sahâbe râvisinden hareketle işe başlamaktır. Tabii ki bunun için hadisin isnadında sahâbe râvisi zikredilmiş olmalıdır. Bu yoldan yararlanabilmek için de Müsnedler, Mu'cemler ve Etraf kitaplarının bilinmesi gerekmektedir. Üçüncü yöntem, hadisin ihtiva ettiği konudan hareket

Hadis İlminin Temel Meseleleri

etmektedir. Bunun için de konularına göre tasnif edilmiş olan Câmi', Sünen, Musannef ve Muvatta gibi eserleri bilmek gerekir. Dördüncü yöntem ise, hadis metninin ilk kelimesinden hareket etmektir. Hadis metinlerini alfabetik olarak sıralayan hadis kaynaklarına ve elimizdeki hadis kaynakları için ilk kelimenin alfabetik sırasına göre hazırlanan fihristlere müracaat edilebilir. İmam Süyûtî'nin *el-Camiu's-sağir* adlı eseri buna örnek olarak verilebilir. Başvurulacak yöntemlerden sonuncusu ve beşincisine gelince, hadisin isnad ve metin bakımından konumunu göz önüne alarak araştırmaya başlamaktır. Bunun için de isnadın durumuna, râvilerin güvenilirlik derecelerine ve hadisin sıhhatine göre tasnif edilen eserlere müracaat etmek gerekir.

Hadislerin isnadını araştırma yöntemi ise üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada sahâbeden itibaren râviler hakkında genel bilgi edinmek gerekir. İkinci aşamada tabakat kitapları ile genel ve özel râvi tarihlerinde, kimliği hakkında bilgi edinilen râvilerin güvenilirlik derecesini tespit etmek gerekir. Son aşamada ise hadislerin isnad ve metinlerindeki şaz ve illet durumu tespit edilmeli ve hadislere metin tenkidi yapılmalıdır. Yazar altı bölümü tamamladıktan sonra bu konularda ileri düzey okumalar yapmak isteyenler için kaynak tavsiyesinde bulunmakta ve söz konusu kaynakları sıralamaktadır.

Ele alınan bu kitapta yazar gayet sade, akıcı ve basit bir dil kullanmıştır. Anlatmak istediklerini dolandırmadan açık bir şekilde anlatma yoluna başvurmuştur. İlahiyat fakültelerinde okuyan her öğrencinin elinde bulunması gereken bir kitaptır. Zira bu kitapta yazar, öncelikle hadis ve sünnetin çeşitli açılardan tanımını, İslami ilimler içerisindeki değerini ve hadis ile sünnetin nasıl anlaşılması ve değerlendirilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Bunu anlatırken de yeterli miktarda örnekler vererek anlatımını desteklemektedir. Bunun haricinde kitapta ele aldığı konuların izahını yaparken gerekli miktarda kaynaklardan yararlandığını hissettirmekte ve anlattıklarının sağlam bir zemine dayandığı konusunda okuru ikna etmektedir.